

УДК 316.75:141.7

Бекіров Надір Валеріянович

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Кримського інженерно-педагогічного університету,
кандидат філософських наук

**ПРАВО НА САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
ПРИНЦИП ЕПОХИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КОЛОНІАЛІЗМУ**

Анотація. У статті розглянуто питання про самовизначення народів у межах аналізу міжнародних актів – Декларації про принципи міжнародного права 1970 року та Декларації ООН про права корінних народів 2007 року. Також описано різновиди поведінки колишнього підлеглого та колишнього панівного етносів в умовах постколоніального стану.

Ключові слова: колонія, метрополія, панівний і підлеглий етноси, корінний народ, етноцид.

Бекиров Н.В. Право на самоопределение как социокультурный принцип эпохи преодоления последствий колониализма

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос про самоопределение народов в пределах анализа международных актов – Декларации о принципах международного права 1970 года и Декларации ООН о правах коренных народов 2007 года. Также описаны разновидности поведения бывшего подчиненного народа и бывшего народа метрополии в условиях постколониального положения.

Ключевые слова: колония, метрополия, народ метрополии и подчиненный народ, коренной народ, этноцид.

Bekirov N.V. The right to self-determination as a principle of socio-cultural era of overcoming the consequences of colonialism

Annotation. In the article the question about the self-determination of peoples within the analysis of international documents – the Declaration on Principles of International Law (1970) and the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007). Also described are variants of behavior of the former slave of the people and the people of the former metropolis in a post-colonial situation.

Key words: colony, metropolis, metropolitan people and subordinate people, indigenous people, ethnocide.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сучасного стану зовнішнього протистояння України та Росії актуальними питаннями стають проблеми постколоніальних відносин між колишніми народами-колоністами та корінними підлеглими народами. Наслідки колоніалізму постають не лише в економічній чи військовій сферах – це також проблеми психологічного відношення колишнього народу метрополії до колишніх

підлеглих народів, що відбивається на всіх сферах їхнього соціального життя і тому є пріоритетною проблемою для вирішення. Тому питанням самовизначення народів надається увага через численні міжнародні документи, які варто вивчати та використовувати не лише науковцям і політикам, але й українським законодавцям і законотворцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми самовизначення народів у різноманітних умовах і на різних етапах розвитку суспільства розглядало чимало вчених – наприклад, Ф. Капоторті, П. Фаб'єн, які наголошували на рівності меншин – етнічних, расових, релігійних та ін. – в умовах сучасного демократичного світу. Також сучасні вчені аналізують низку міжнародних актів, присвячених праву на самовизначення народів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових і публіцистичних розробок, присвячених проблемі прав людини на самовизначення, залишаються недостатньо розробленими питання постколоніальних відносин між колишнім метрополійним і підлеглим народами в сучасному світі, зокрема на пострадянському просторі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд питання про самовизначення народів в умовах епохи подолання наслідків колоніалізму.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі питання про самовизначення народів найчастіше розглядається в рамках правознавства або політології. Це не дивно, оскільки методологічною базою є Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, ухваленого Резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. Існує також низка інших міжнародних правових документів, ухвалених і визнаних державами – членами ООН, зокрема Пакт про громадянські й політичні права, Пакт про економічні, соціальні й культурні права, сам Статут ООН, а також чинна з

2007 року Декларація ООН про права корінних народів, де з різною мірою деталізації описано цей принцип.

Так, Декларація про принципи міжнародного права формулює його таким чином:

«Принцип рівноправності і самовизначення народів».

У силу принципу рівноправності й самовизначення народів, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй, усі народи мають право вільно визначати без зовнішнього втручання свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту.

Кожна держава зобов'язана сприяти за допомогою спільних і індивідуальних дій здійсненню принципу рівноправності й самовизначення народів відповідно до положень Статуту та надавати допомогу Організації Об'єднаних Націй у виконанні обов'язків, покладених на неї Статутом, щодо здійснення цього принципу, з тим щоб:

- а) сприяти дружнім відносинам і співробітництву між державами;
- б) негайно покласти край колоніалізму, виявляючи належну повагу до вільно вираженої волі зацікавлених народів, а також маючи на увазі, що підпорядкування народів іноземному ярму, панування й експлуатації є порушенням цього принципу, так само як і запереченням основних прав людини, і суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Кожна держава зобов'язана сприяти шляхом спільних і самостійних дій загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод відповідно до цього Статуту.

Створення суверенної та незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом, є формами здійснення цим народом права на самовизначення.

Кожна держава зобов'язана утримуватися від будь-яких насильницьких дій, що позбавляють народи, про які йдеться вище, у викладі цього принципу, їх права на самовизначення, свободу й незалежність. У своїх заходах проти таких насильницьких дій ці народи в порядку здійснення свого права на самовизначення мають право домагатися підтримки й отримувати її відповідно до цілей і принципів Статуту.

Територія колонії або інша несамоуправна територія має відповідно до Статуту статус, окремий і відмінний від статусу території держави, яка керує нею; такий окремий і відмінний відповідно до Статуту статус існує до того часу, поки народ цієї колонії чи несамоуправної території не реалізує свого права на самовизначення відповідно до Статуту, й особливо відповідно до його цілей і принципів.

Кожна держава має утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності й територіальної цілісності будь-якої іншої держави або держав» [23].

Оскільки останнім часом відбулися і продовжують відбуватися серйозні зміни політичної карти світу, то залучені до цих процесів держави, міжнародні організації, експерти, різного роду національні та політичні рухи намагаються по-різному використовувати, оскаржити або інтерпретувати означений принцип. Звісно ж, для його повного розуміння й інтерпретації не достатньо ні порівняльно-правового, ні історико-правового, ні політичного, ні контентного аналізу. Усі вони залишаються в межах інструментально-прагматичного підходу, кожна зацікавлена сторона досить довільно тлумачить його дійсність або недійсність, залежно від того, чи збирається використовувати цей принцип, чи відкинути його.

На нашу думку, не можна розглядати означений принцип (у загальному розумінні – керівну ідею, що наповнює своєю дією інші норми і принципи) без його метааналізу, тобто включення його в більш широкі змістовно-сміслові зв'язки, зокрема філософські, насамперед у контексті суб'єктно-

об'єктних і суб'єктно-суб'єктних відносин і ціннісно-поведінкових орієнтирів соціальних суб'єктів.

Передусім слід зауважити, що для здійснення цього принципу потрібна наявність суб'єкта – народу, хто б або що б під цим не розумілося. Відсутність реального, живого народу робить його спочатку фізично неможливим. Можливо, не варто було б згадувати настільки очевидні речі, якби не поширена як в історичному минулому, так, водночас, і сьогодні практика геноциду (частіше – етноциду або культуроциду, тобто цілеспрямованого примусового розмивання ідентичності, читай – суб'єктності різних народів) [3; 15].

У зв'язку з цим геноцид чи етноцид мають оцінюватися не лише як міжнародний злочин, але і як порушення принципу рівноправності й самовизначення народів [25; 29].

Перш ніж розпочати розгляд питання по суті, слід зазначити, що в цій статті буде використано переважно джерела безпосередньо від Організації Об'єднаних Націй чи афілійовані з нею (думки дослідників і експертів, членів колегіальних органів ООН, міжнародних агенцій, неурядових організацій – партнерів ООН і т. ін.), щоб із самого початку дотримуватися вибудованої за багато десятиліть як шляхом ухвалення будь-яких документів, так і практичних рішень, лінії самої ООН у цьому питанні, а не думок нескінченної низки вчених.

Найбільш суперечливими у визнанні та реалізації цього принципу є такі питання:

1. Як принцип самовизначення народів пов'язаний з принципом територіальної цілісності держав?

2. Хто має право на самовизначення?

Щодо першого питання труднощів у теорії немає і бути не може, оскільки відповідна стаття містить цілком чітку вказівку: «Ніщо в наведених вище пунктах не має тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-

які дії, які б призвели до розчленування або часткового чи повного порушення територіальної цілісності або політичної єдності суверенних і незалежних держав, що дотримуються у своїх діях принципу рівноправності й самовизначення народів, як цей принцип викладено вище, і внаслідок цього мають уряди, що представляють незалежно від раси, віросповідання чи кольору шкіри весь народ, що проживає на цій території». Дискусія, що ведеться з цього питання, зокрема в наукових колах, має справді пропагандистсько-політичний характер, що відповідає позиції держав, які заперечують і де-факто перешкоджають реалізації права на самовизначення або (у кращому разі) порушують принцип пріоритетності міжнародного права над їх внутрішнім законодавством [14; 22].

Якщо тут і присутня теоретична проблема, то вона укладена в інтерпретації формулювання «уряди, що представляють незалежно від раси, віросповідання чи кольору шкіри весь народ, що проживає на цій території». Що це означає? Тут виникають два підпитання:

– Що означає «представляти»? Як це «представлення народу» здійснюється? Якими способами або процедурами? [13; 19].

– Що таке або хто такий «народ», який проживає на певній території? Як це пов'язано з тим, що «народ» має бути представлений незалежно від раси, віросповідання і кольору шкіри? [17].

По суті це і є питання «хто володіє правом на самовизначення» – будь-яка сукупність людей, яка проживає на ній в той чи інший момент або період часу або щось інше?

Питання про представництво в політології та правознавстві вирішується по-різному. В історії людства після виникнення держави як соціального інституту (і це повторюється повсякчас при виникненні кожної конкретної держави) народ як сукупність підданих досить нечасто надавав повноваження на представництво «своїй» державі шляхом вільного загальнонародного волевиявлення. Зазвичай здійснення влади, установлені

зверху де-факто, згодом легітимізувалося і закріплювалося будь-якими процедурами, винайденими самою державою. До повноважень, привласнених державою, входило і представництво народу як перед іншими державами й народами, так і перед різними частинами власного народу. Іноді на якихось перехідних етапах (після завоювання, зміни династії, успішного повстання або палацового перевороту і т. ін.) народ або його відцензуровані попередньо представники брали участь в таких процедурах. Проте здебільшого у відомій нам історії людських суспільств такого немає.

Рудименти такого підходу до сьогодні наявні в деяких державних режимах. Для більшості навколишніх суспільств і держав цей підхід є цілком прийнятним. Зокрема, це один з елементів принципу невтручання у внутрішні справи. Власне кажучи, до початку процесу деколонізації, тобто до другої половини ХХ століття, цей погляд на «представництво» народу був домінуючим у світі.

У дещо пом'якшеній формі він еволюціонував у європейській теорії та політичній практиці в Новий час у бік визнання деяких народів здатними до ведення своїх справ через власних певною мірою вільно обраних представників (перехід від абсолютних монархій до конституційних або до республік, а також від аристократичних республік до, умовно кажучи, демократичних), інші ж, переважно за межами європейських імперій і монархій, вважалися не здатними до цього. Вони, як і раніше, були представлені державами, що здійснювали владу на їх території найчастіше без усякого дозволу в самих народів.

В умовах монархій панування одних народів над іншими певною мірою маскувалося їх загальною підпорядкованістю очільнику держави – монарху. Мовляв, усі вони піддані корони. Однак у міру розвитку так званої парламентської демократії та перерозподілу влади всередині держав на користь виборних органів ставало все більш очевидним фактично колективне панування одних народів над іншими, яке дещо грубувато можна назвати

колективним рабовласництвом, коли жоден представник підвладного народу юридично не є власністю представника панівного народу, однак доля і всі можливості існування й розвитку підлеглого народу підконтрольні та визначаються колективною волею панівного народу.

З одного боку, це був неприхований расизм, оскільки вже ніяк не можна було приховати, що панівні й підлеглі особи надто відрізнялися один від одного не за якимись політичними чи географічними ознаками, а за тим, що вони – два різні народи, національності, етноси, а з іншого боку – таке панування ставало абсолютно логічно й морально нез'ясованим. Чому це один народ є паном для іншого? Чому підпорядкований народ не може бути сам собі паном? У другій половині ХХ століття, після епохи Гітлера та Сталіна, пояснень, які можна було б вимовити вголос, уже не існувало (перехідною формою були підмандатні території, які досить швидко перетворилися на незалежні держави).

Звідси і шлях, яким можна було б зняти проблему «уряд, який представляє весь народ, що проживає на певній території незалежно від раси, віросповідання чи кольору шкіри». Оскільки уряди в більшості сучасних держав створюються або, принаймні, контролюються парламентами, то це означає повноцінну участь підлеглого раніше народу незалежно від його етнічних відмінностей (раса, віросповідання, колір шкіри) у парламентських виборах. На тих же умовах, що і в панівного раніше народу.

З цього моменту перед колишнім народом-паном поставали питання: чи створювати новий уряд, до якого в результаті виборів увійдуть і представники колишнього підлеглого народу, й таким чином зберегти єдність території держави, саму державу і, по суті, стати одним народом разом із колишніми «підлеглими»? Чи створити нову ідентичність, новий народ? Або зберегти себе як єдиний народ цієї держави, дозволивши іншому народові самому визначати свою долю, тобто створювати свій власний уряд, державу, і погодитися з відділенням території, на якій проживає той народ?

Або зберегти колишню метрополію як свою національну державу, відмовившись від панування над народами, які інакше мали б взяти участь у створенні уряду поряд із колишніми панами, або злитися з ними разом з їх територіями?

Фактично відповідь може бути різною. Які ж чинники впливали і впливають на злиття різних народів в один або вільне відділення підлеглого народу від своїх колишніх «панів» у разі самовизначення? Ми відразу виключаємо з аналізу такі чинники, як пряме поліцейське чи військове втручання, економічна неспроможність, залежність або відсталість, колабораціонізм еліти народу, що самовизначається, міжнародну кон'юнктуру й інші подібні обставини, які є формою відвертої чи прихованої відмови в праві на самовизначення та продовженням колишніх відносин між цими народами в дещо ретушованій формі.

Ідеться про справжню добровільність і свободу вибору поведінки як народу метрополії, так і народу колонії або «колоніальної околиці».

Що саме спонукає раніше підлеглий народ вибрати «створення суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом? І в той же час що спонукає народ і уряд метрополії погоджуватися або не погоджуватися з такою поведінкою народу, що самовизначається?

При цьому доведеться абстрагуватися від реального різноманіття ситуацій, пов'язаних із тим, що справді можуть існувати не два чи більше народів як з боку метрополії, так і з боку суб'єктів самовизначення [18]. Для того щоб бачити ситуацію більш ясно, доведеться обмежитися взаємовідносинами двох народів, екстраполюючи результати певною мірою і на більш складні ситуації.

Звісно ж, що до основних чинників, що визначають вибір, можна віднести такі:

1. Яка чисельність кожного з цих народів?
2. Живуть ці два народи змішано на одній території, сусідніх територіях, прилеглих одна до одної, чи на територіях певною мірою віддалених одна від одної географічно?
3. Наскільки кожен із них усвідомлює або навіть відчуває себе окремим народом, що має право власного вільного вибору серед наявних варіантів?

Чинник чисельності.

Якщо панівний у минулому народ приблизно дорівнює чи перевищує за чисельністю народ, який не був раніше або належним чином представлений в уряді держави-метрополії, то цілком можливо, що народ метрополії знайде вихід в тому, щоб увести до складу свого уряду чи інакше забезпечити представництво в ньому раніше підлеглого народу незалежно від його відмінностей в расі, віросповіданні, кольорі шкіри. Це вимагає від народу метрополії зміни своєї власної ідентичності в результаті спочатку політичного «злиття» з колишнім підлеглим народом, а згодом – неминучого поступового расового, культурного, мовного та релігійного й економічного зближення, а можливо й змішання з колишнім підлеглим народом. Фактично це означає стати на шлях «створення» нового народу на території або територіях, населених цими двома народами раніше. Саме такого народу, який матиме уряд, що представлятиме незалежно від раси, віросповідання чи кольору шкіри весь народ, що проживає на цій території.

Однак такий вибір залежить і від раніше підлеглого народу. Чи хоче він «вільного приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею». Можливо, з різних причин він цього захоче, і тоді вже йтиметься про визначення правової форми взаємовідносин всередині такої спільної держави.

В іншому разі колишньому народу метрополії доведеться визначати, чи готовий він визнати вільне самовизначення раніше підлеглого народу (тоді проблем, крім технічних, не залишиться), чи він буде імітувати

представленість раніше підлеглого народу у своєму уряді, визнаючи де-юре право на самовизначення, але де-факто зберігаючи своє панування над тим народом у певній замаскованій формі.

Якщо народ колишньої метрополії помітно нечисленний порівняно з раніше підлеглим народом, то включення представників останнього до свого уряду (й інших державних структур) зумовлює для нього ще більш серйозні ризики. Цілком можливо, що влада в державі об'єктивно, у результаті виборів, якщо навіть і не відразу, перейде під контроль раніше підлеглого народу. Процес злиття в різних сферах також буде мати місце. Однак результатом може стати зміна ідентичності новоствореного народу такою мірою, що колишній метрополійний народ фактично її втратить. Особливо це стосується ситуації, коли існує кілька раніше підлеглих народів, які переважають за чисельністю народ метрополії. У таких умовах цілком імовірно, що колишній народ метрополії швидше погодиться на політичне відділення раніше підкорених народів, ніж на злиття з ними. Це не виключає в подальшому певних «особливих» відносин між колишньою метрополією і новими незалежними державами, що входили раніше в імперію.

Таким чином, взаємини між народом колишньої метрополії та раніше підлеглим народом задаються їх готовністю і здатністю зберегти або зміцнювати свою суб'єктність або втратити її.

Територіальний чинник.

Цей чинник є ніби іншорядним порівняно з чинником чисельності. Однак, як показує практика, ситуація «старту» самовизначення найпростіша в разі географічної віддаленості територій між народом колишньої метрополії та народом колишньої колонії. Це було продемонстровано в ході процесу деколонізації.

У разі суміжності або часткового перетину територій все виявляється набагато складнішим аж до виникнення феномену вторинної чи так званої «внутрішньої» колонізації, коли один із раніше підлеглих народів,

реалізувавши своє право на відділення і створення незалежної держави, негайно заміщує метрополію у відносинах з іншими раніше підлеглими народами, оголошуючи їх частиною себе, а їхню територію – частиною своєї держави.

У відносинах між народом цієї «нової» метрополії та знову підлеглими йому народами істотну роль відіграє той же чинник чисельності, який ми проаналізували вище.

Зрештою, найскладнішою ситуацією є така, коли раніше панівний і підлеглий народи співіснують повністю або частково на одній території. Тут навряд чи можна говорити про класичні відносини «метрополія-колонія», хоча могло починатися саме з цього. Зазвичай це відбувається в разі активного заселення території раніше підлеглого народу представниками народу метрополії. Історично можна порівняти формування європейських колоній в Америці й Африці або Азії, або багатовікове поширення Російської держави на Південь і Схід. Хоча існують феномени, що виходять за межі загальних тенденцій (Південна Африка).

Тут також можливі різні варіанти самовизначення. У разі коли раніше підлеглий народ чи народи зберігають з різних причин більшість порівняно з вихідцями з метрополії та самим народом метрополії, їх самовизначення найчастіше реалізується у формі створення власних держав (з можливим продовженням у формі вторинного чи внутрішнього колоніалізму). Однак народ, що спочатку населяв і володів територією, може бути перетворений у результаті геноциду або етноциду на чисельну меншість. У таких випадках під самовизначенням народу колонії розуміється не самовизначення початкового народу цієї території, а відділення населення колонії, що складається переважно з нащадків вихідців з метрополії, від «старої Батьківщини» – метрополії. При цьому положення спочатку підкореного народу часто не лише не поліпшується, а кардинально погіршується, оскільки загострюється боротьба за ресурси, володіння й управління територією

колишньої колонії. На цій території фактично утворюються два народи – народ із нащадків колоністів і корінний народ. Нащадки колоністів політично, морально, а згодом і культурно відрізняють себе від народу колишньої метрополії та одночасно претендують на легітимне і, по можливості, повне володіння територією, на якій тепер утворено їх власну державу й уряд. Їх бажання «не ділитися» ні владою, ні територією з колишньою метрополією логічно продовжується й доповнюється їхнім небажанням ділитися і з корінним народом, який становить, з їхнього погляду, навіть більшу загрозу, ніж колишня метрополія, що вже відмовилася від свої домагань на колишню колонію.

Знову таки, якщо не брати до уваги чинники насильства й утисків, постає питання про суб'єкта самовизначення в подібних ситуаціях. Чи можна вважати його реалізованим народом, який проживає на цій території, чи ні? Якщо так, то як це співвідноситься з нормою про представництво в уряді народу незалежно від раси, віросповідання і кольору шкіри? Якщо ні – то чи може це право бути реалізованим і як саме?

За відсутності практики і намірів застосування насильства щодо корінного народу для новоутвореного народу колишньої колонії все одно існують два принципових шляхи: уряд всіх – незалежно від раси, віросповідання і кольору шкіри. Такий підхід – фактично те саме, як і в разі переважання народу метрополії, але не в межах держави «колишня метрополія + колишня колонія», а держави «колишня колонія – нова незалежна держава». Іззовні це виглядає швидше як реалізація принципу рівноправності громадян держави, аніж як реалізація принципу рівноправності й самовизначення народів.

Проте постає питання, чи хоче того самого корінний народ, для якого це означає «вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з нею», після чого його власна суб'єктність розчиняється в «новій історичній спільноті»? Чи не вважатиме за краще він створення суверенної та

незалежної держави або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом?

Насправді багато чого тут залежить (за наявності доброї волі обох зацікавлених сторін) від територіального розподілу цих народів. Чи є компактна територія, на якій корінний народ складає більшість або, принаймні, істотний сегмент населення? Чи достатня ця територія, щоб забезпечити ресурсно й логістично існування корінного народу тощо. Якщо немає, то чи можна організувати або відтворити таку територію?

У праві та природничих науках є поняття фізичної неможливості. У такому разі воно є вирішальним. Чи можливо це фізично? Якщо ні, то залишається лише добре відомий варіант Реконквісти (або навпаки – вигнання хрестоносців з Близького Сходу) з усіма наявними наслідками. Чи можливий інший шлях як для «нового» народу колишньої колонії, так і для корінного? Імпліцитно це полягає у формулюванні «встановлення іншого політичного статусу». Це на перший погляд не дуже виразне формулювання насправді відкриває багато можливостей.

Суперечка про право на самовизначення актуальна не одне десятиліття не стільки в наукових колах, як на різноманітних політичних форумах. Значний внесок у розуміння можливих форм самовизначення зробили представники корінних народів, особливо після створення 1983 року Робочої групи з питань корінного населення Підкомісії із запобігання дискримінації та захисту меншин Комісії з прав людини ООН. Група збиралася щороку на початку серпня на 5-денну сесію, проіснувала до 2006 року, дала початок низці нових органів ООН, що займаються певними аспектами життя корінних народів. Від неї свого часу відділилася Робоча група з проекту Декларації про права корінних народів, унаслідок роботи якої з 1995 по 2005 рік було розроблено проект, а 2007 року ухвалено Генеральною Асамблеєю ООН цю Декларацію. 2003 року було створено Постійний форум ООН з питань корінних народів, який прийняв естафету в робочих груп.

Дослідницьку ж роботу на сьогодні сконцентровано насамперед в Експертному механізмі ООН з прав корінних народів. І саме багаторічна дискусія на засіданнях цих органів ООН, у якій брали участь представники як корінних народів, так і урядів, міжнародних організацій, науково-дослідних установ і експерти, дала багатий матеріал з теми самовизначення корінних народів, який ще потребує повного вивчення й осмислення [4; 12; 20; 21]. Однак найбільш важливі й нині вже беззаперечні елементи цього права відбито та юридично закріплено в тексті Декларації. По суті, її текст з початку й до кінця можна розцінювати як трактат про право корінних народів на самовизначення в різних його виявах. У тексті є й безпосереднє використання терміна «самовизначення»:

«Стаття 3. Корінні народи мають право на самовизначення. Зважаючи на цінність цього права, вони вільно визначають свій політичний статус та вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

Стаття 4. Корінні народи, при здійсненні свого права на самовизначення, мають право на автономію чи самоврядування в питаннях, що стосуються їхніх внутрішніх і місцевих справ, а також шляхів та засобів фінансування їхніх автономних функцій [24].

Окрім того, у кількох статтях фактично розшифровується значення цього терміна щодо корінних народів, описуються можливі механізми реалізації цього права:

«Стаття 5. Корінні народи мають право зберігати й зміцнювати свої самобутні політичні, правові, економічні, соціальні та культурні інституції, зберігаючи при цьому своє право на цілковиту участь, якщо таким є їх вибір, у політичному, економічному, соціальному і культурному житті Держави.

Стаття 18. Корінні народи мають право на участь в ухваленні рішень з питань, що можуть впливати на їхні права, через представників, які обираються ними самими відповідно до їхніх власних процедур, а також право на збереження і розвиток своїх власних самоврядних інституцій.

Стаття 19. Держави консультуються та сумлінно співпрацюють з відповідними корінними народами через їхні представницькі інституції з метою забезпечення вільної, попередньої і поінформованої згоди перед вжиттям та імплементацією правових та адміністративних заходів, що можуть вплинути на них.

Стаття 20

1. Корінні народи мають право на підтримку та розвиток своїх політичних, економічних, соціальних систем або інституцій, право на безпечне використання гарантованих їм власних засобів до існування та розвитку, на вільне заняття своїми традиційними та іншими економічними видами діяльності.

Стаття 23. Корінні народи мають право визначати та розвивати пріоритетні напрямки і стратегії з метою здійснення свого права на розвиток. Зокрема, корінні народи мають право брати активну участь у розробленні та визначенні програм з охорони здоров'я, забезпечення житлом та інших економічних та соціальних програм, що їх стосуються, і, наскільки це можливо, реалізовувати такі програми через свої власні інституції».

Як важливу складову інтерпретації права на самовизначення корінних народів було сформульовано концепцію так званого вільної попередньої інформованої згоди. Спочатку вона ввійшла до двох статей Декларації:

«1. Корінні народи мають право на відшкодування за допомогою засобів, які можуть включати реституцію або, якщо це неможливо, на справедливу і чесну компенсацію за землі, території та ресурси, які традиційно їм належали, були зайняті або іншим чином використовувалися ними, та які були конфісковані, відчужені, забрані, окуповані або пошкоджені, без їхньої вільної, попередньої й поінформованої згоди.

Стаття 30

1. Військова діяльність не проводиться на землях або територіях корінних народів, тільки якщо це не виправдане відповідними суспільними інтересами або у інший спосіб вільно не узгоджене або запропоноване з боку відповідних корінних народів», однак згодом отримала більш широке поширення як у практиці самого ООН, так і в законодавстві деяких держав (наприклад, Філіппін), виходячи вже далеко за межі земельних і військових питань [2; 7-9; 24].

З погляду соціально- й антропо-філософського, навіть більш важливими є деякі інші констатації, що містяться в Декларації. Саме вони стверджують соціальну суб'єктність корінних народів, наслідком чого вже є їх правосуб'єктність. Подаємо кілька фрагментів з преамбули Документа:

«підтверджуючи, що корінні народи рівні з усіма іншими народами, і водночас визнаючи право всіх народів відрізнятися один від одного, уважати себе інакшими і в такій своїй якості користуватися повагою,

підтверджуючи знову, що корінні народи при здійсненні своїх прав повинні бути вільними від будь-якого виду дискримінації,

будучи стурбованою тим, що корінні народи страждали від історичної несправедливості як результату, в тому числі, їхньої колонізації та позбавлення їхніх земель, територій і ресурсів, тим самим перешкоджаючи їм реалізовувати, зокрема їхнє право на розвиток відповідно до їхніх власних потреб та інтересів,

визнаючи нагальну потребу поважати та підтримувати невід'ємні права корінних народів, що виходять з їхніх політичних, економічних і соціальних структур та їхніх культур, духовних традицій, історії та філософії, особливо їхнє право на їхні землі, території та ресурси,

будучи переконаною в тому, що контроль корінних народів за розвитком подій, що стосуються їх та їхніх земель, територій та ресурсів,

дозволить їм зберігати та зміцнювати їхні інституції, культуру та традиції, а також сприяти їхньому розвитку відповідно до їхніх прагнень і потреб,

визнаючи, що Статут Організації Об'єднаних Націй, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також Віденська декларація та Програма дій підтверджують основоположне значення права на самовизначення всіх народів, завдяки якому вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток,

пам'ятаючи про те, що ніщо у цій Декларації не може бути використане для заперечення права будь-якого народу на самовизначення, здійснюваного згідно з міжнародним правом,

визнаючи та підтверджуючи, що особи, які належать до корінних народів, мають право без дискримінації користуватися всіма правами людини, визнаними міжнародним правом, і що корінні народи володіють колективними правами, які необхідні для їхнього існування, благополуччя та всебічного розвитку як народів»,

а також стаття 1 Декларації: «Корінні народи мають право на цілковите дотримання всіх, колективно та індивідуально, прав і фундаментальних свобод людини, визначених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Загальній декларації прав людини у міжнародному праві прав людини» [24].

Висновки з даного дослідження. Інакше кажучи, Декларація не містить твердження або натяку на те, що корінні народи є частиною будь-якого іншого народу, «ненародом», «піднародом» у політичному, соціальному, культурному чи економічному сенсі. Ще й навпаки – вона абсолютно чітко визначає, що «корінні народи рівні з усіма іншими народами» і в цей же час за ними визнається «право всіх народів відрізнятись один від одного, вважати себе відмінними від інших і користуватися повагою в такій своїй якості» [24].

Перспективи подальших розвідок. У подальшому плануємо продовжити дослідження в цій сфері, розглянувши означену проблему на прикладі відносин колишніх колоністів і підлеглого корінного народу на території України й зокрема Криму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Strengthening Partnership between States and indigenous peoples: treaties, agreements and other constructive arrangements [Електронний ресурс] / Geneva 16-17 July 2012, HR/GENEVA/ /SEM/NGOs/2012/BP.5. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/Seminars/Treaties/BP5.pdf>.
2. An Overview of the Principle of Free, Prior and Informed Consent and Indigenous Peoples in International and Domestic Law and Practices, Workshop on free, prior and informed consent (New York, 17-19 January 2005) department of economic and social affairs, Division for Social Policy and development Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues, PFII/2004/WS.2/8.
3. Ethnocide, Definition of ethnocide in English: The deliberate and systematic destruction of the culture of an ethnic group: ethnocide is being carried out against the indigenous people by the destruction of our way of life. – Доступно на: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/ethnocide>.
4. Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx>.
5. Expert Seminar on Treaties, Agreements and other Constructive Arrangements between States and Indigenous Peoples, Hobbema, Alberta (14-17 November 2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/SeminarTreaties.aspx>.
6. Francesco Capotorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, U.N. Doc E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1
7. Free prior informed consent and beyond the experience of IFAD, international workshop on methodologies regarding free prior and informed consent and indigenous peoples (New York, 17-19 January 2005), Department of economic and social affairs Division for Social Policy and Development Secretariat of the Permanent Forum on Indigenous Issues PFII/2005/WS.2/10.
8. Free, Prior and Informed Consent of Indigenous Peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/ipeoples/freepriorandinformedsent.pdf>.
9. Guidelines on Free, Prior and Informed Consent [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unclearn.org/sites/default/files/inventory/un-redd05.pdf>.
10. Minorities under international law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/internationallaw.aspx>
11. Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf.
12. Permanent Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/unpfii-sessions-2/sessions.html>.
13. Peter Fabienne (2013) The human right to political participation. Journal of Ethics and Social Philosophy, Vol.7 (No.2). Pp. 2-16. ISSN 1559-3061 FEBRUARY 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r31678.pdf>.
14. Report on the implementation of international human rights treaties in domestic law and the role of courts adopted by the Venice Commission at its 100th plenary session (Rome, 10-

- 11 October 2014) on the basis of comments by Ms Veronika BÍLKOVÁ (Member, Czech Republic) Ms Anne PETERS (Substitute Member, Germany) Mr Pieter van DIJK (Expert, The Netherlands), European commission for democracy through law (venice commission), Strasbourg, 8 December 2014 Study No. 690/2012 CDL-AD(2014)036 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL-AD\(2014\)036-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?PdfFile=CDL-AD(2014)036-e).
15. Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations: Final report submitted by the Special Rapporteur, Mr. José Martínez Cobo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/publications/2014/09/martinez-cobo-study/#more-7242>
16. Study on treaties, agreements and other constructive arrangements between States and indigenous populations Final report by Miguel Alfonso Martínez, Special Rapporteur, HUMAN RIGHTS OF INDIGENOUS PEOPLES, E/CN.4/Sub.2/1999/20 22 June 1999 Original: ENGLISH.
17. The right to self-determination historical and current development on the basis of United Nations instruments Study prepared by Aureliu Cristescu Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities. UNITED NATIONS New York, 1981, E/CN.4/Sub.2/404/Rev.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G80/139/21/PDF/G8013921.pdf?OpenElement>
18. The right to self-determination implementation of United Nations resolutions Study prepared by Hector Gros Espiell Special Rapporteur of the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities UNITED NATIONS New York, 1980 elcn.4/Sub.2/405/Rev.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL8/005/06/PDF/NL800506.pdf?OpenElement>
19. Women and elections. Guide to promoting the participation of women in elections [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/publication/womenandelections.pdf/>
20. Working Group on Indigenous Populations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/WGIP.aspx>
21. Working Group on the draft declaration on the rights of indigenous peoples [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/Pages/WGDraftDeclaration.aspx>
22. Венская конвенция о праве международных договоров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml
23. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml
24. Декларация Организации Объединенных Наций о правах коренных народов, Принята резолюцией 61/295 Генеральной Ассамблеи от 13 сентября 2007 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/indigenous_rights.shtml
25. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, Принята резолюцией 260 (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1948 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml
26. Окончательный доклад об исследовании по вопросу о коренных народах и праве на участие в процессе принятия решений. Доклад Экспертного механизма по правам

- коренних народів. Совет по правам человека Восемнадцатая сессия Пункт 5 повестки дня Правозащитные органы и механизмы, Distr.: General 17 August 2011 Russian Original: English A/HRC/18/42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/154/86/PDF/G1115486.pdf?OpenElement>.
27. Осуществление Декларации Организации Объединенных Наций о правах коренных народов Руководство для парламентариев №23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/esa/socdev/publications/Indigenous/Handbook/RU.pdf>
28. Последующий доклад по вопросу о коренных народах и праве на участие в процессе принятия решений с уделением особого внимания добывающим отраслям. Совет по правам человека Двадцать первая сессия Пункт 5 повестки дня Правозащитные органы и механизмы.ю Distr.: General 16 August 2012 Russian Original: English, A/HRC/21/55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/160/61/PDF/G1216061.pdf?OpenElement>.
29. Римский статут Международного уголовного суда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).

Statement of the problem. In today's state of external confrontation between Ukraine and Russia relevant issues are problems postcolonial relations between peoples of the former colonists and indigenous peoples subordinates. The consequences of colonialism appear not only in the economic or military spheres – is also a problem of psychological attitude of the people of the former metropolis to former subordinates nations that are reflected in all areas of their social life and therefore a priority problem to solve. Because the self-determination of peoples attention paid by numerous international documents that should be studied and used not only scientists and politicians, but also Ukrainian lawmakers and legislators.

Urgency. Problems of self-determination under different conditions and at different stages of development of society regarded many scientists, who emphasized the equality of minorities – ethnic, racial, religious and others – in the modern democratic world. Modern scientists also analyzed a number of international instruments addressing the right to self-determination.

The purpose of the article. The article is to examine the issue of self-determination in terms of overcoming the consequences of colonialism era.

Our task was to study question about the self-determination of peoples within the analysis of international documents, variants of behavior of the former

slave of the people and the people of the former metropolis in a post-colonial situation.

Summary. In the scientific literature on self-determination of peoples is often seen as part of law or political science. This is not surprising as the methodological basis is the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations adopted Resolution 2625 (XXV) of the General Assembly of 24 October 1970. There are also a number of other international legal instruments, approved and recognized states - members of the UN, including the Covenant on Civil and Political Rights, the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the very UN Charter and the relevant 2007 UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, where with varying degrees of detail described this principle.

Conclusions and outcomes. UN Declaration stipulates that indigenous peoples are equal to all other peoples and for them recognizes the right of all peoples differ from each other, to consider themselves different from others and respected as such its quality.